

“СХІДНА БРАМА ДЕРЖАВИ”

Оборона Харкова
(24 лютого – 14 травня 2022 р.)

Сергій ХЛОНЬ
ПОЛКОВНИК

Олександр ПАГІРЯ
лейтенант

Олексій Полтораков
лейтенант

*Центр досліджень воєнної історії
Збройних Сил України*

"СХІДНА БРАМА ДЕРЖАВИ"

(Оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.)

Вступ

Значення Харкова ще у 1917 р. добре зрозуміли російські більшовики, які після невдалих спроб захопити владу у Києві створили у Харкові маріонетковий генеральний секретаріат, який оголосили українським радянським урядом. Після подій революції 1917 – 1921 рр. Харків до 1934 р. був столицею радянської України. У російських та місцевих українських комуністів, довіри до Харкова було більше, ніж до Києва.

Хто контролює Харків – той контролює майже всю північно-східну Україну. Це пояснюється передусім тим, що місто, розташоване усього за 40 км від українсько-російського кордону, є важливим логістичним центром Східної України та транспортними воротами на український Донбас, – "Східною брамою держави".

Харків є другим найбільшим містом України, в якому перед початком широкомасштабного вторгнення рф мешкало 1,4 млн людей. Він був і залишається великим промисловим та економічним центром України: сотні підприємств, тисячі науковців, інженерів, конструкторів і працівників найпередовіших галузей економіки. Зокрема, у Харкові працювали такі значущі підприємства оборонної промисловості як Завод імені В.О. Малишева, Харківський бронетанковий завод, Харківський завод імені Т.Г. Шевченка, Харківський завод спеціальних машин, Харківський завод засобів індивідуального захисту тощо, а також Харківське конструкторське бюро машинобудування імені О. О. Морозова та Харківське конструкторське бюро двигунобудування.

Крім того, у Харкові до широкомасштабної агресії рф діяло понад 20 вищих навчальних закладів, в тому числі три військових ВНЗ – Військовий інститут танкових військ НТУ “ХПІ”, Харківський національний університет Повітряних Сил та Національна академія Національної гвардії України.

Зважаючи на це, український Харків завжди перебував в зоні особливої уваги розробників неоімперських планів кремля. Практичні наміри росії “розхитати” Харків та використати його в якості одного з ключових плацдармів своєї експансії чітко проявилися вже на початку квітня 2014 р., коли одночасно зі створенням “днр”, у Харкові лідери проросійських сил проголосили заснування т.зв. “харківської народної республіки” (“хнр”), яка фактично проіснувала лише 10 годин. Завдяки активним і професійним діям державної влади, підтриманим місцевими патріотами-активістами, подальші спроби проросійських сил пішли на спад.

Разом з тим, військово-політичне керівництво росії продовжувало розглядати Харків як один із важливих адміністративних центрів, від захоплення якого залежав подальший хід воєнної кампанії 2022 р.

Зрив російських планів захоплення Харкова (24 лютого – 3 березня 2022 р.)

Для здійснення вторгнення на Харківському, Охтирському і Сумському напрямках (Слобожанський ОР) противник зосередив угруповання військ зі складу 1-ї танкової, 6-ї та 20-ї загальновійськових армій Західного військового округу – загалом до шістнадцяти БТГр зі складу: 2-ї мотострілецької дивізії (2 мсд), 138-ої окремої мотострілецької бригади (138 омсбр); 25-ої окремої мотострілецької бригади (25 омсбр); 200-ої окремої мотострілецької бригади (200 омсбр). Завдання штурму Харкова було поставлено 2-ій окремії бригаді спеціального призначення та 25-ій окремії мотострілецькій бригаді.

Вранці 24 лютого 2022 р. розпочався наступ підрозділів зс рф, в тому числі на Харківщині, метою якого було захопити саме місто. За свідченнями російських полонених, на захоплення Харкова противник відводив три дні.

Вже в перші години вторгнення бої точилися на підступах до Харкова. Опорним пунктом для подальших танкових атак на Харків та артилерійських обстрілів району Північна Салтівка стало село Циркуни, яке було окуповане 24 лютого. 25 лютого ворог

вийшов на рубіж окружної дороги навколо Харкова.

Одночасно противник не полишав спроб здійснити проникнення у Харків диверсійно-розвідувальних груп з метою захоплення ними важливих військових об'єктів і пунктів управління.

26 лютого російські танкові підрозділи спробували увійти в

Олексіївку, в результаті чого кілька ворожих танків прорвалися у сам Харків, однак вони були знищені вогнем підрозділів Сил оборони України. 27 лютого підрозділ гру гш рф на броневих автомобілях “Тигр” здійснив спробу прорватися до центра міста. Ця колона була розгромлена, але частина російських спецназівців прорвалася, захопила приміщення

школи №134 на вулиці Шевченка, неподалік від самого центру Харкова. Силами підрозділів Національної гвардії України, СБ України “Альфа”, ДФТГ “Фрайкор” та механізованими підрозділами ЗС України ворожу ДРГ було знищено.

На фоні невдалих спроб прориву у місто російські війська облаштували вогневі позиції на північно-східних околицях і стали наносити ракетно-артилерійські удари по військових і цивільних об’єктах міста. Найбільше постраждав район Північна Салтівка. 26 лютого внаслідок обстрілів було зруйновано харківський газогін. 28 лютого відбулися обстріли аеропорту та житлових кварталів Харкова, внаслідок чого загинуло десятки цивільних осіб, в т.ч. 3 дітей, а також близько сотні осіб було поранено. 1 березня було завдано ракетного удару по центру міста, внаслідок чого загинули 29 цивільних осіб, пошкоджена будівля Харківської обласної державної адміністрації (ХОДА) на Майдані Свобода.

Для оборони Харківщини Силами оборони України було сформовано оперативне угруповання військ (ОУВ) “Слобода” у складі двох окремих механізованих бригад, трьох бригад ТрО, артилерійської та реактивної бригад, тактичної групи “Грім” та інших підрозділів Сил оборони України.

Станом на початок березня, намагаючись прорвати оборону українських військ на Харківщині, противник зазнав значних втрат у живій силі та техніці та внаслідок успішних дій наших підрозділів був змушений суттєво сповільнити темпи свого наступу. Так, 2 березня підрозділи 93-ї омбр на БМП-2 захопили 6 новітніх російських танків Т-80БВМ зі складу 200-ї мотострілецької бригади зс рф. В той самий час у полон здалися 22 танкісти зі складу російської 2 танкової дивізії на чолі із заступником командира полку з озброєння та командиром танкового батальйону.

Таким чином, станом на 3 березня, противнику захопити Харків з ходу не вдалося. Він перейшов до оборони силами до шести БТГр зі складу 6-ї загальновійськової армії та підрозділів морської піхоти Північного флоту, його наступ захлинувся.

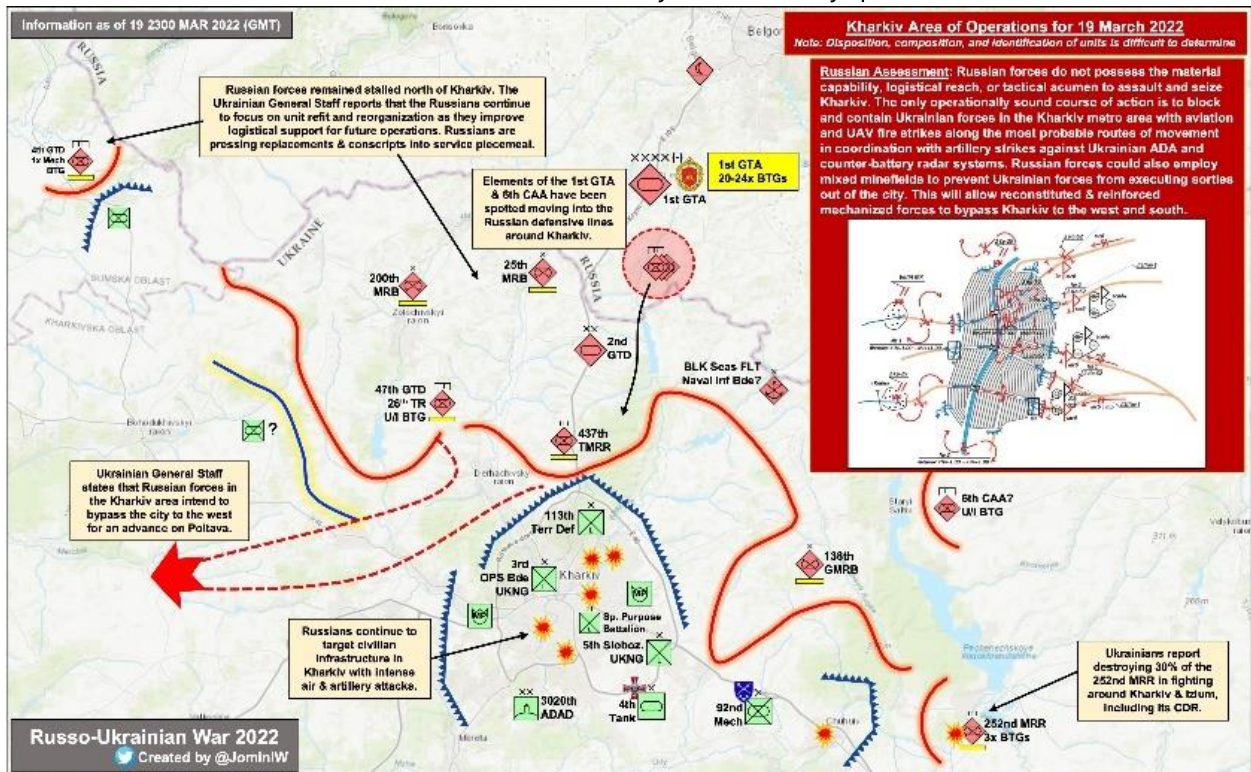
Стабілізація лінії бойового зіткнення

(4 березня – 28 квітня 2022 р.)

У березні Силам оборони України вдалося остаточно зупинити наступ російського угруповання на харківському напрямку, змусити перейти його до оборони. З 4 березня противник почав закріплюватися на досягнутих рубежах на північних та північно-східних околицях міста, здійснював перегрупування військ (сил), поповнював запаси боєприпасів і МТЗ. Протягом березня – квітня російські війська продовжували наносити вогневе ураження по цивільній інфраструктурі міста. Одночасно з цим підрозділи і частини російського угруповання вели бойові дії з метою обходу Харкова з південного сходу та просування в район Ізюму, тим самим створити загрозу для угруповання Сил оборони України в Східній операційній зоні з півночі. Для виконання цих завдань протягом березня противник перекинув у район Харкова та Ізюма додаткові підрозділи морської піхоти з Балтійського та Північного флотів.

Разом з тим, підрозділи українських військ розпочали локальні бойові дії для відновлення контролю над населеними пунктами на околицях Харкова. Так, 15 березня Сили оборони України вибили ворога з Руських Тишків, завдавши йому значних втрат. 25

березня українські війська відновили контроль над Малою Роганню, а 27 березня над більшою частиною Вільхівки. Локальні наступальні дії українських військ завадили

російським підрозділам обійти Харків з південного сходу та наступати в напрямку Дніпра та Запоріжжя.

У численних боях і бойових зіткненнях Сили оборони України нанесли противнику значних втрат в особовому складі та військовій техніці. 6 березня в ході ведення бойових дій підрозділи 92-ї омбр звільнили важливий залізничний вузол – м.Чугуїв. 9 березня підрозділи Сил оборони України, застосовуючи ПТРК Стугна-П, знищили колону з 5 танків Т-80У зі складу 4-ї Кантемирівської танкової дивізії, 1 САУ 2С19 Мста-С, дві БМП-2, 7 вантажних автомобілів. Ворог відступив, кидаючи озброєння та військову техніку. Цього ж дня бійці 93-ї омбр “Холодний Яр” знищили під Харковом колону російської військової техніки (4 з 7 броньованих автомобілів та БМП з особовим складом окупантів). 11 березня

підрозділи ССО ЗС України в Чугуївському районі знищили колону військової техніки, зокрема танки, бойові броньовані машини та паливозаправники окупантів. 15 березня було ліквідовано полковника Ігоря Ніколаєва, командира 252-го мотострілецького полку. 200-та омсбр противника втратила дві БТГр (1 500 військовослужбовців), було знищено

командира бригади полковника Дениса Курило.

20 березня бригадна артилерійська група 81-ї окремої аеромобільної бригади знищила 15 одиниць російської військової техніки під Харковом. 22 березня ракетно-

артилерійські підрозділи ЗС України знищили під Харковом батарею САУ 2С3 “Акація” та два КамАЗи з боєкомплектom. 17 квітня нанесенням вогневого ураження бригадній артилерійській групі 81-ої окремої аеромобільної бригади під Харковом було знищено 5 танків, 10 одиниць бронетанкової техніки, а також колону живої сили морської піхоти окупантів.

Наприкінці березня під Харковом військовослужбовці 92-ї омбр та інші підрозділи Сил оборони України розгромили дві БТГр зі складу 138-ї мотострілецької бригади та зведену БТГр 59-го танкового полку зс рф. Було захоплено штаби цих частин, вся штабна документація, карти, списки особового складу, машини управління, а понад 60 військовослужбовців цих частин здалися в полон.

На початку квітня, за оцінками американського Інституту вивчення війни (ISW), російські війська на харківському напрямку припинили спроби захоплення міста. Їх новими цілями було: 1) просування на південний схід від Харкова в напрямку до Ізюма, щоб з'єднатися з угрупованням зс рф в Луганській області; 2) недопущення перекидання механізованих (танкових) з'єднань ЗС України з району Харкова. Використовуючи значну перевагу у живій силі (25 БТГр) та артилерії, 1 квітня російські війська захопили Ізюм.

Протягом квітня характер бойових дій навколо Харкова суттєвих змін не зазнав. Українські війська утримували оборонні рубежі навколо міста, завдаючи втрат ворогу в живій силі та техніці. Російські війська продовжували наносити ракетно-артилерійські удари по цивільній інфраструктурі Харкова та його околицям. Зокрема, вогневого ураження зазнали житлові квартали Салтівки, Північної Салтівки, Холодної Гори, П'ятихаток, Дергачів, Олексіївки. На територію Харківської області через неконтрольовані ділянки державного кордону противник продовжував переміщення додаткових підрозділів (з н.п. Козача Лопань, Липці, Великий Бурлук і Дворічна). Внаслідок цього угруповання противника, який здійснював часткове блокування Харкова, збільшилося до семи БТГр.

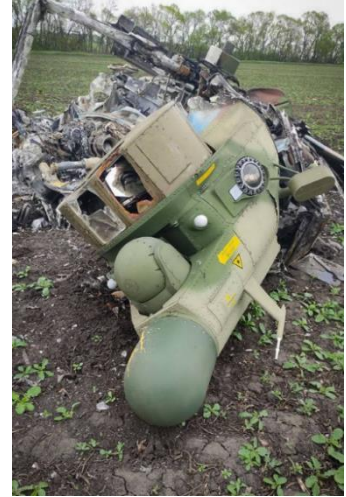
Бої та бойові дії підрозділів ППО Сил оборони України.

У перші дні війни російська авіація завдавала численних ударів по Харкову та його околицях, вражаючи як підрозділи Сил оборони України, так і цивільну інфраструктуру міста. Головним завданням авіації противника було знищення пунктів управління підрозділів Сил оборони України, проведення повітряної розвідки, знищення адміністративних будівель, сіяння хаосу серед населення, авіаційна підтримка сухопутного угруповання для виконання завдання із захоплення Харкова. Завдяки злагодженій бойовій

роботі підрозділів зенітно-ракетних військ, підрозділів протиповітряної оборони Сухопутних військ, радіотехнічних військ, авіації, радіотехнічних військ вдалося мінімізувати застосуванням противником авіаційних засобів ураження.

Так, 6 березня війська ППО знищили над Харковим два російських штурмовики Су-25. 21 березня мобільні підрозділи ППО ЗС України під Чугуєвим збили російський винищувач. Цього ж дня на тимчасово контрольованій окупантами території мобільна група ССО ЗС України збила два російські БПЛА типу “Орлан”. 23 березня у південно-східній частині Харківщини зенітно-ракетний підрозділ Повітряних сил ЗС України знищив 2 ворожі літаки. 26 березня зенітні ракетні війська Повітряних Сил України знищили російський бомбардувальник та БПЛА. 28 березня підрозділ протиповітряної оборони однієї з військових частин Десантно-штурмових військ ЗС України знищив російський ударний вертоліт Ка-52 “Алігатор”.

16 травня військовослужбовці Національної гвардії за допомогою ПЗРК “Ігла-10” знищили російський ударний гелікоптер Мі-28 “Нічний мисливець” поблизу селища Елітне, на схід від Харкова.

Загалом протягом перших місяців оборони Харкова військами ППО було знищено над містом близько 50 повітряних цілей, зокрема літаків і БПЛА.

Завершення оборони Харкова (28 квітня – 14 травня).

Завершенням оборони Харкова стала контрнаступальна операція, яку провели Сили оборони України під загальним керівництвом командувача Сухопутних військ ЗС України генерал-полковника Олександра Сирського. Її завданням було деблокувати місто та витіснити російські війська за державний кордон на північному та північно-східному напрямку від Харкова. Проводячи контрнаступальні дії навколо Харкова, Сили оборони України водночас створили загрозу для ліній постачання російського угруповання на ізюмському напрямку, чим відтягнули частину його сил і засобів і не дали можливості розгорнути наступ на Слов'янськ і Краматорськ.

5 травня під час розмови з головою Об'єднаного комітету начальників штабів США генералом Марком Міллі Головнокомандувач ЗС України генерал Валерій Залужний повідомив про перехід Сил оборони України до контрнаступальних дій на Харківському та Ізюмському напрямках.

Операція проводилася силами двох окремих механізованих бригад, окремої десантно-штурмової, окремої танкової, окремої артилерійської, реактивної бригад ЗС України, частин Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України.

На початок контрнаступу на північ від Харкова перед оперативним угрупованням військ (ОУВ) “Слобода” діяли російські війська зі складу 6-ї загальновійськової армії (ЗВА) Західного військового округу та 41-ї ЗВА Центрального військового округу, берегових військ Балтійського та Північного флотів, зокрема підрозділи: 138-ої окремої мотострілецької бригади (138 омсбр); 25-ої окремої мотострілецької бригади (25 омсбр); 200-ої окремої мотострілецької бригади (200 омсбр); 61-ої окремої бригади морської піхоти (61 обрмп); 27-ої окремої мотострілецької бригади (27 омсбр).

29-30 квітня в результаті ведення наступальних дій вздовж траси Т21117 підрозділи 93-ї омбр вибили противника зі сіл Слатине та Прудянка. Для запобігання подальшому просуванню українських військ до кордону ворог почав нарощувати інженерно-фортифікаційне обладнання передових позицій у районі с.Козача Лопань. У травні бойові дії на цій ділянці фронту носили позиційний характер з незначним просуваннями Сил оборони України. Зокрема, 18 травня в ході наступу українські війська звільнили н.п. Дементіївка.

Нарада щодо звільнення Харківщини. Зліва направо: Юрій Лебідь – командувач Національної гвардії України, Роман Машовець – заступник керівника Офісу президента України, Ганна Маляр – заступниця міністра оборони України, Олександр Сирський – командувач Сухопутних військ ЗС України, Олександр Фацевич – заступник очільника Національної поліції.

29 квітня на центральній ділянці фронту 113-а бригада ТрО спільно з 3-ю бригадою оперативного призначення імені полковника Петра Болбочана (3 БрОП) Національної гвардії України в ході наступальних дій звільнили с. Руська Лозова, а до 7 травня витіснили російські війська з с. Циркунів. Щоб уповільнити контрнаступальні дії українських підрозділів окупанти підірвали три автомобільні мости у районі Циркунів та Руських Тишок. Це однак не завадило подальшому просуванню українських військ. Вже 10 травня в результаті злагоджених дій підрозділів Сил оборони України на Харківщині було звільнено Черкаські Тишки та Руські Тишки. Цього ж дня українські війська увійшли до Питомника. З метою завадити подальшому просуванню українських сил противник здійснював інтенсивне вогневе ураження позицій Сил оборони України.

28-30 квітня підрозділи 92-ї омбр та 127-ї окремої бригади ТрО в ході блискавичного наступу відкинули противника на 40 км на схід від північно-східних околиць Харкова до Старого Салтова, звільнивши села Кутузівка, Верхня Роганка, Слобідське та Прилесне. В умовах обстановки, що склалася, ворог відійшов на лівий берег р. Сіверський Донець. 2 травня українські війська закріпилися у Старому Салтові, а до 6 травня встановили контроль над більшістю населених пунктів вздовж траси Т2104, зокрема н.п. Шестаково, Федорівка, Олександрівка, Перемога та Молдова.

Розмах контрнаступальної операції на Харківщині (квітень – травень 2022 р.) американський Інститут вивчення війни (ISW) охарактеризував як складову більш масштабної операції Сил оборони України – першої з часу вторгнення зс рф.

5 травня російські війська спробували відновити втрачені позиції в районі Харкова, провівши невдалу спробу контратаки поблизу Старого Салтова, однак завдяки рішучим діям підрозділів 92-ї омбр були відкинуті на вихідні позиції. Через важкі втрати підрозділи 138-ї омсбр були відведені для відновлення боєздатності та поповнення до Белгорода.

Нарощуючи успіх, 10 травня українські війська просунулися далі на північ вздовж р. Сіверський Донець та звільнили села Байрак, Замулівка, Верхній Салтів і Рубіжне. У боях відзначилися бійці 127-ї окремої бригади Сил ТрО.

Внаслідок швидкого наступу в зону досяжності ракетно-артилерійських підрозділів ЗС України потрапив Вовчанськ – головний логістичний вузол забезпечення російського угруповання в районі Ізюма. Про це зокрема йшлося в щоденному повідомленні британської розвідки від 12 травня.

Щоб завадити переходу українських військ на лівий берег р. Сіверський Донець та розвитку наступу ЗС України на Вовчанськ, російські окупанти підірвали мости в районах сіл Рубіжне та Старий Салтів, а також Печенізької ГЕС.

Таким чином, підрозділи противника зосередили свої зусилля на недопущенні подальшого просування ЗС України в напрямку державного кордону України. Зокрема, наносили вогневе ураження по районах розташування та бойових порядках наступаючих підрозділів Сил оборони України.

В той самий час російські підрозділи, які залишилися на північних околицях Харкова, продовжували завдавати ракетно-артилерійських ударів по житлових кварталах Харкова, а також наносити авіаційні удари по позиціям Сил оборони України. Це спричиняло жертви серед мирного населення. Так, через обстріли російських окупантів 8 травня в Харківській області загинуло 5 людей, ще 5 отримали поранення.

Наступ українських військ створював потенційну загрозу для залізничної станції Вовчанськ, яка була однією із двох головних станцій розвантаження у системі логістики противника. Наближення українських військ на дистанцію, що забезпечувала набуття підрозділами РВіА ЗС України спроможності ведення вогню по цій станції, могло істотно ускладнити тилове забезпечення всього угруповання російських військ, що вело бойові дії в районах Харківської та Луганської областей.

Успішний контрнаступ українських військ на північний схід від Харкова поставив командування російського угруповання перед вибором між необхідністю відбиття наступу українських підрозділів і нарощуванням свого угруповання для продовження наступу із району Ізюму в напрямках Слов'янськ – Краматорськ і Северодонецьк – Лисичанськ. Російське командування прийняло рішення посилити харківське угруповання своїх військ за рахунок передислокації частин і підрозділів зі складу Західного військового округу, раніше відведених із Київської та Чернігівської областей. Водночас для прикриття російського кордону у Белгородській області було розгорнуто до 19 БТГр.

Також частину сил і засобів з ізюмського напрямку було передислоковано з метою не допустити виходу підрозділів Сил оборони України в тил російського угруповання військ в районі Ізюма. Ворожі війська почали обладнання нової лінії оборони вздовж лівого берегу р. Сіверський Донець, а російська оборона Куп'янська була

посилена до 4-х БТГр задля недопущення перерізання лінії постачання із Белгорода та Валуйків.

Таким чином, український контрнаступ змусив противника відтягнути частину сил і засобів з ізюмського напрямку для стабілізації обстановки на півночі Харківщини. Втім, передислокація російських підрозділів не перешкодила виходу підрозділів Сил оборони України на державний кордон України. Більше того, підрозділам 92-ї омбр вдалося форсувати р. Сіверський Донець у районі с. Старий Салтів і створити плацдарм на лівому березі між селами Бугаївка та Хотімля, що створило загрозу перерізання російських ліній комунікації у східній частині Харківської області.

15 травня 227 батальйон 127 бригади Сил ТрО ЗС України витіснив російські війська і вийшов на ділянку державного кордону України в районі с. Тернова, продовживши у подальшому наступальні дії на Вовчанськ.

14 травня Інститут вивчення війни написав: “Україна, схоже, виграла битву за Харків: українські сили не дозволили російським військам оточити місто, не кажучи вже про його захоплення”. Цього дня російські війська зосередили основні свої зусилля на забезпеченні відведення військ від Харкова, утриманні позицій і маршрутів постачання по автошляхах на північ та схід від Харкова, а також недопущенні просування українських військ у напрямку державного кордону.

Починаючи з 12 травня, внаслідок контрнаступу українських військ ворог втратив можливість завдати артилерійських ударів по Харкову. У саме місто з 15 травня із евакуації почали повертатися його мешканці.

Загалом із початку вторгнення, від російських обстрілів у Харкові загинуло щонайменше 150 цивільних, було зруйновано або пошкоджено 98 об'єктів міської інфраструктури. В ході рятувальних робіт було врятовано понад 250 осіб. Найбільш масованих обстрілів зазнали Північна Салтівка, П'ятихатки, селище Жуковського, Рогань і Горизонт – райони Харкова, розташовані ближче до лінії фронту, по яких ворог завдавав ракетно-артилерійських ударів. Відступаючи, російські війська замінували практичне все – подвір'я, лісосмуги, узбіччя доріг, навіть дитячі ліжка. Відтак, одним із пріоритетних завдань в ході проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територія стало розмінування.

Всього з 5 до 23 травня підрозділи Збройних Сил України звільнили з-під російської окупації 24 населені пункти Харківської області.

Отже, на відміну від “жесту доброї волі”, внаслідок чого російські війська були витіснені з-під Києва, Чернігова та Сум наприкінці березня – початку квітня 2022 р., росіяни вирішили утримати частину позицій у прикордонній смузі, щоб завадити ЗС України вийти на відстань досяжності артилерійських систем до Белгорода, як найближчої тилової бази російського угруповання на Харківщині. До початку вересня 2022 р. російські війська утримували невелику смугу прикордонної ділянки завширшки в 10 км в районі Козача Лопань-Липці-Веселе.

Контрнаступальна операція під Харковом завершила 80-денну оборону Харкова, яка тривала з 24 лютого до 14 травня 2022 р. В результаті успішних наступальних дій противник був відкинутий від Харкова на декілька десятків кілометрів, було звільнено

понад два десятка населених пунктів Харківської області. Деблокування Харкова та витіснення російських військ до кордону стало фактичним визнанням нездатності зс рф захопити друге найбільше місто України. На окремих ділянках підрозділи ЗС України вийшли на державний кордон України. Просування українських підрозділів на північний схід створило загрозу для комунікацій ізюмського угруповання військ противника. Внаслідок цього, останньому не вдалося реалізувати свій замисел щодо оточення та розгрому угруповання військ ЗС України у Східній операційній зоні. У середньостроковій перспективі контрнаступ під Харковом створив сприятливі умови для проведення успішної контрнаступальної операції Сил оборони України зі звільнення східної частини Харківщини у вересні 2022 р.